

jan němec

cena evropské unie za literaturu 2014
cena česká kniha 2014

nominace magnesia litera 2014
nominace cena josefa škvoreckého 2014

dějiny světla

Host
Brno 2015

**Jan
Němec
Dějiny
světla**

S

**Román o fotografovi
Františku Drtikolovi**

© Jan Němec, 2015

© Host — vydavatelství, s. r. o., 2015

(elektronické vydání)

ISBN 978-80-7491-985-5 (Formát PDF)

ISBN 978-80-7491-986-2 (Formát ePub)

ISBN 978-80-7491-987-9 (Formát MobiPocket)

mým učitelům

**Jen jedno miluji, jen v jediném mám cíl;
a že to neznám, tak jsem si to vyvolil.**

ANGELUS SILESIUS

K čertu s první osobou.

SAMUEL BECKETT

Prolog

Den předtím, než se to stane, sedíš u stolu v hornické chalupě na kraji Příbrami. Na protější straně světnice stojí bílá kredenc s otřískaným nádobím a stará malovaná almara. Na stěně visí svatý obrázek, požehnání a dřevěný křížek ze dvou klacíků svázaných rzivým drátkem. Kusy prádla na šňůře natažené nad kamny vypadají spíš jako hadry na vytírání, podlaha by však potřebovala hlavně vyspravit: zpod prken se ozývá šramot myši a dalších tvorů skulin, skryší a koutů. Přes opěradlo židle visí propocený fárový oblek a přes něj ještě flekatá kožená zástěra.

Hledíte s Hynkem na spáče, který tam ty věci odložil, a soustředěně mu posíláte vzkaz, ať už se konečně probudí. Rozvaluje se na slamníku, z něhož čouhají tmavá stébla, a těžce oddychuje.

Hynek opatrně zapíská, jeho táta se ani nehne.

Rozdělaný štuflnverk trůní na polici na dosah ruky, sami se ho však nesmíte ani dotknout. Hynek to po chvíli nevydrží

a natáhne se alespoň po dvou hliněných figurkách, po dvou trochu drolivých odpadlicích, kteří se povalují stranou. Jednoho ti přisune, opatrně panáčka vezmeš mezi palec a ukazováček a skloníš se k němu: Byls někdy ve stříbrném městě? šeptáš jeho ústy. U stříbrný brány?

Vede tam jenom jedna štola a tu hlídá svatej Prokop s čertem na řetězu. Ale já znám heslo, šeptá Hynek s druhým naháčkem v rukou.

Tak řekni.

Co si to tam šuškáte, holomci? ozve se z kouta místnosti. Hynek se zaraduje: Otče, už nespíte?

Hergot, a jde to tu? posadí se muž na posteli. Hokynářův synek je tu zase s náma? škrábe se šlachovitýma rukama na chlupaté hrudi. No, každá ruka dobrá, ale najíš se až doma...

Hynek doběhne pro konev vody a otec si šplíchne na obličej tak prudce, že pokropí i hrubou zeď za sebou. Promne si podpaždí a ztěžka dojde ke stolu, vezme fárací oblek ze židle a hodí ho na postel. Posadí se a rozhlédne se kolem dokola, jako by to tu viděl poprvé nebo jako by se ze všeho nejdřív musel ujistit, že je všechno na svém místě. Je, vše dlí v přítmí a opětuje pohled rozespálého hospodáře: obrázek bohorodičky, výšivka, hrnec, kalendář, u jedné nohy stolu se krčí spící kočka, u druhé o něco míň vyhublá hrouda hlíny. Ta teď přistane nahoře na desce stolu plné vrypů a Hynkův táta ji omokří.

Všichni lidé jsou z hlíny, ze země byl stvořen Adam, zarecituje, pokřičuje se, zapálí petrolejku a pak dodá: Potřebujem jich ještě tak deset dvanáct.

Nato se odejde vymočít na dvůr.

Ve světnici panuje šero, i když je teprve odpoledne, okna jsou malá, důležitější než světlo je držet teplo. Hlína se pod rukama vláčně roztahuje, její vlhkost občas přivábí odlesk pla-

mene, snažíš se ho rychle vemnout dovnitř. Tvarování figurek ti jde o něco lépe než Hynkovi, vezmeš do ruky kousek hlíny a v dlaních z něj uděláš váleček, s nímž pak dál pracuješ. Hynkův táta tě občas usměrňuje a už z toho je poznat, že tě bere jako toho schopnějšího, protože po Hynkovi musí pořád něco opravovat a skoro nic mu neříká. Pracuješ malým nožíkem se zašlou střenkou, čepelí odděluješ ruce od trupu a nohy od sebe, některý havíř má být zešíroka rozkročený, aby se mohl do skály pořádně opřít, to je lamač, dozorce jen tak postává se založenýma rukama, a ještě další čeká, až mu naloží hunt, to je běhač s vypracovanýma nohama.

Ve škole? ptá se Hynkův táta.

Fráňa byl na hanbě.

Neptám se co on, ale co ty.

Bylo to nespravedlivý, vede si Hynek svou.

Hynek uměl, říkáš a snažíš se odvrátit zrak od deformovaného palce se zkrabacným nehtem, zpod něhož si Hynkův táta právě vydlobává špinu.

Konečně putuje štufrverk z police přímo na stůl. Klekneš si na židli, abys dobře viděl, nakláníš se, deska stolu tě tlačí do žeber.

Štufrverk má několik pater a celkově dobře přes metr. Vypadá jako nějaká proděravělá hora nebo ulomené vosí hnízdo, vlastně to vyžaduje trochu představivosti pochopit, že ve skutečnosti se tu tyčí model *dolu*, jaksi převráceného naruby. Na jarmarcích a na svatohorských poutích se objevují daleko propracovanější kusy, s dřevěnými, filigránsky vyřezávanými figurkami a různými mechanickými hejblátky, která nápaditě naznačují důlní provoz, místní mistři si tím slušně přivydělávají. Ale i na štufrverku Hynkova táty mají havíři zevlující na jednotlivých obzorech hezké uniformy a na hlavní štrece

jsou vidět lesklé koleje, vyrobené ze dvou drátků. Do hlíny jsou zvenčí přilepeny kameny, kusy křemene, lesklá slída a samozřejmě stříbrná ruda, sůl zdejší země. Shora vede hlavní šachta a v ní několik dřivek trochu neuměle naznačuje mechanismus fárkumstu a šály; fárkumst vypadá spíš jako obyčejný žebřík. Ale co každého upoutá nejdřív, to jsou tváře havířů přetřené žlutou barvou, která těm mužům hlubin dává poněkud nadpozemský výraz, jaký mají na naivních malbách svatí. Není to náhoda, výrobci štuftverků se všechno naučili od betlémářů a občas se také postavička havíře nebo poutníka stěhuje, když je potřeba v betlému či na šachtě helfnout.

Den předtím, než se to stane, přiloží Hynkův táta pár homunkulů na volná místa, bručí a něco málo ještě dotvaruje. Pak vytáhne z pece dvoukilový pecen chleba a místo něj do ní naskládá tu šichtu, kterou jste uhnětli.

Co jsem spal, šuškali jste si o stříbrným městě, nadhodí. Tak mi běžte pro pivo...

Na této straně Příbrami se krčí nuzné hornické chalupy, někdy spíš jen chatrče, od jedné ke druhé vede blátivá cesta s pruhem trávy uprostřed, smrdí tu zvířata a pomyje. Horníci, kteří byli podobně jako Hynkův táta na ranní šichtě, vylézají na zápraží, kouří, něco kutí, ženy vedle nich kojí děcka nebo krájí brambory do kastrolu, vlasy přilepené na čele, kolem čenichají psi.

Je konec května, kopete po cestě do pampelišek, jejichž ochmýřené hlavy se rozlétají do všech stran.

V hospodě se bradami opřete o vysoký výčepní pult, cítíš hořkou vůni skapek a vybryndané pěny. V puse se ti uvolňuje poslední mléčný zub, už od rána si nemůžeš pomoci, abys pod něj pořád nezajížděl špičkou jazyka, jako když se ryba snaží dostat pod kámen na říčním dně. Na jedné straně se ti už podařilo odchlípit zub z dásně, cítíš svou krev a saješ ji promísenou se

slinami. Hostinec kolem hlučí, havíři splachují kamenný prach ze rtů do žaludku, aby se všechen nedostal do plic, a po nocích ho pak zádumčivě a bolestivě močí pod vysokánským nebem, ale ty vnímáš jen krvavě sladký vnitřek svých úst.

Po cestě zpátky upijete a také Hynkův táta vám trochu odlije. Pak vypráví o hornících, kteří měli kdysi dávno zahynout, když se ze skály několik set metrů pod zemí vyvalila voda a proměnila štreky v divoké peřeje. Jenže ve skutečnosti se zázračně zachránili, protože byli zbožní a usilovně se modlili, a jejich vznešení potomci dosud žijí ve stříbrném městě hluboko pod zemí. Až se čas naplní, vyfárají na povrch a opancérování stříbrnými štíty se stanou vládci světa.

Všechno se tam tak třpytí, že stačí jedna jediná petrolejka, aby ozářila celý náměstí, říká Hynkův táta. A všechny koně tam maj stříbrný kopyta, ukutý v bílém ohni, a ty v klusu zvoní. A na jednom takovém koníčkovi, to není jak ti naši uondaní důlní koně, osleplý temnotou, tak na jednom takovém koníčkovi jede stříbrnej princ, klap klap klap klap, když projíždí, každě se po něm ohlídne. A ten princ si musí navlíct rezavý brnění a vybojovat v něm zlatou korunu...

Znáš ten příběh nazpaměť, ale rád ho posloucháš znovu a znovu. U vás doma se tyhle hornické báchorky neberou vážně, ani sprosté vtipy o permonících nikdo nevypráví.

Ale kde by vzal zlatou korunu? ptá se Hynek jako vždy.

Musí se tajnou štolou dostat až do zlatýho města, který leží ještě hloub, a získat ji od jeho obyvatel.

V duchu si to vyjmenováváš: Příbram, Březové Hory, Benešov, Praha, Vídeň, stříbrné město a zlaté město, Paříž, Petrohrad...

Den předtím, než se to stane, vytahujete figurky z pece. Jsi zklamaný. Jsou popraskané, očouzené a některé mají šerednou

hlavu, vypadají jako šichta po nějaké důlní katastrofě, zoufalci vytažení z hlubin. Chladíte je ve vodě, ale je to k ničemu, vyberete z nich tři nejlepší a zbytek chce Hynkův táta předhodit ohni. Je ti jich trochu líto, jednoho mouřenína s popraskanou nohou se ti podaří zachránit, ale zbylých šest skončí v plamenech, jsou ještě vlhčí, jen to sykne.

Pečlivě si svého přičmoudlého Adama zabalíš do starých novin a vydáš se domů. Po ulici už chodí lampář, loudáš se za ním, od jednoho kraje ulice ke druhému, a lampy se před tebou rozžínají jako světelné bóje.

V páté vyučovací hodině otevře dveře třídy ředitel. Kývne, odkašle si, kantor k němu přiskočí, s vážnou tváří ho vyslechne a pak vás odvedl domů, ani nemusíte dopisovat písemnou práci.

Na náměstí skáčou holky z dívčí měšťanské školy panáka, trhovci balí stánky a odjíždějí s povozy. Máš radost, že jdeš domů dřív než obvykle, ještě si tak něco koupit, jenže za ty tři krejcarey v kapse toho moc nepořídíš, navíc se snažíš našetřit. Odoláš všem lákadlům a došouráš se Pražskou ulicí domů. Ale místo abys zamířil rovnou nahoru, stavíš se ještě v tatínkově obchodě se smíšeným zbožím. Má velké skleněné výlohy, o něž otec rád pečuje, přede dveřmi se štosují proutěné koše, další zboží visí na háčích.

Otec si právě čte *Horymíra*, tedy mohlo by se zdát, že si čte, ve skutečnosti ovšem už několik hodin počítá, jak je možné, že obchod vykazuje stále nižší zisk, ačkoli se mu zvyšuje obrat, a po stranách příbramského týdeníku zábavného i poučného si pouze drobným písmem činí poznámky a zapisuje mezisoučty.

Blýskne po tobě svými sršatýma očima, sáhne pod pult a říká: Z které ruky chceš?

Na jednu ukážeš, on nenápadně přehmátne, aby tě zbytečně netrápil, a před tebou se zjeví nová kohinorka.

Tužka je dlouhá a bílá a na jednom konci má gumu. Tužku s gumou jsi ještě nikdy neviděl, ačkoli v tužkách se poslední dobou docela vyznáš. Na bílém laku je úhlednými černými písmeny napsáno to záhadné slovo koh-i-noor. Běžíš do zadní místnosti za obchodem, tam shodíš školní kabelu a z malé plátěné taštičky vytáhneš kovové ořezávátko. Po chvíli se z něj začne odvíjet dlouhá dřevěná krajka, jako vždy si přeješ, aby se ti tužku podařilo ořezat najednou, jako když maminka krouhá bramboru, ale to vyjde jen málokdy, i teď skrojek s bílým lemem v polovině odpadne a snese se na zem.

Přisuneš si stůl k malému zaprášenému oknu, abys mohl kreslit v lepším světle. Zálibně otáčíš tužku v prstech a hledíš na její špičku, ta jediná se netočí, rejdíš jazykem kolem uvolněného zubu a okamžik přemýšlíš nad tím, jak je to možné, že se hrot nehýbe, váháš, zda se s tím nesevířit otci, který na podobné otázky zná odpověď a nadto je rád, že se ptáš. Ale ještě než se stačíš rozhodnout, připadneš na jiný, mnohem závažnější problém: Je už v tuze té tužky všechno, co se s ní nakreslí? Stačí to jenom v pravý čas vytřepat na papír?

Jsi zabraný do vlastních myšlenek, takže ti smysl věty, kterou zaslechneš z obchodu, dojde až se zpožděním: Na Mariánské šachtě hoří.

Hoří? Jak to myslíte?

Potřebujeme okamžitě vatu, obvazy, jodoform, ocet, a jestli máte, tak nějaké mycí houby.

Počkejte, říká otec, počkejte přece. Prosím vás, odkdy skála hoří?

Výdřevo, váženej pane. Všechno je tam přece ze dřeva. Roubení šachty, žebříky, fárkumst, uskladněný materiál. Nač se asi

v dolech zaměstnávají tesaři? Upřímně řečeno, hoří jim to tam jak koudel... — víte kde.

U prdele, doplníš v duchu, jen pro to dětské potěšení ze sprostého slova; sprostá slova se ti líbí, jsou zakázaná, někdy si je tajně říkáš jedno za druhým a čekáš, jestli se něco stane. Ale na to teď není čas. Uděláš několik kroků směrem ke dveřím, abys zjistil, kdo se to vlastně do obchodu přiřítíl. Škvírou spatříš muže v uniformě dobrovolných hasičů, jak si utírá pot z čela. Otec už rázuje po obchodě, skládá zboží na pult a mezitím se dál vyptává: Jak vážné to je?

Je tam celá odpolední směna, říká udýchaný hasič a rozepíná si knoflíček u košile. Víc jak osm set hajrů.

Osm set?!

Hasič si jednou rukou netrpělivě natáčí na prst chlupy, které se mu lesknou v rozhaleném výstřihu, a druhou se opírá o pult: Některý jsou kilometr hluboko a nad hlavou maj pořádnou vatru...

Obvazy došly, říká otec omluvně. Nemají jak vyfárat?

Je tam pěknej zmatek, fajruje to přes několik obzorů. V Mariánský se navíc přepálilo lano i tahadla fárkumstu.

Otec na pult položí balení velkých mycích hub a hlesne: Proboha.

Ještě ten ocet. Bez houby napuštěné octem v hubě to dolů nejde.

Špehuješ ten rozhovor za nedovřenými dveřmi a zaplavuje tě vzrušení. Vidiš těžební věž, z níž se valí kouř. Ten se kreslí snadno, tak nějak odpovídá pohybu ruky, která zuří na papíře, a ty máš nezřízenou chuť pokrýt blok obrovskými oblaky kouře, celý ho divoce počmárat a nakonec ještě rozmazat měkkou tuhu prsty. Hoří! Hoří! Hoří!

Pomůžu vám to odnést, říká otec poté, co vše shromáždí do velkého koše.

Neobtěžujte se, radši nechte otevříno, hned tak dnes na kutě nepůjdem. Pak se hasič ještě otočí ve dveřích: Ale kdybyste moh postrádat pár lahví rumu pro záchranáře, pošlete je za náma.

Ale to už stojíš vedle otce. Vážně to tam hoří jako koudel — Hasič jen kývne, s gustem si uleví až na ulici.

Můžu jim to tam donést, otče?

Ty?

Ty lahve rumu, přece.

Pošleme spíš Máňu, nemyslíš?

Ale ukáže se, že nikdo není doma, a tak už za pět minut běžíš Pražskou ulicí zase zpět. Klopýtáš po dláždění Hlavního náměstí, kde dívky stále skáčou nebe peklo ráj, a celý se nakláníš na jednu stranu jako přetížený člun, protože těch šest lahví rumu zabalených do *Horymíra*, aby se náhodou nerozbily, je na tebe příliš těžkých. V tom spěchu otce nenapadlo dát ti dvě tašky, aby se váha rozložila.

Projdeš přes Karlovo náměstí, Prokopskou a potom už po silnici mezi poli zamíříš přímo do sousedních Březových Hor. Zdá se, že zpráva o požáru se rozšířila stejně rychle jako oheň sám. Cestou se ubírají davy. Havíři z ranní směny se vracejí zjistit, co se děje s jejich kamarády, doprovázejí je rozcuchané ženy, ušmudlané od sazí z černé kuchyně, a táhnou děti, které jim nestačí krokem. Když se v půli cesty zastavíš, abys dal ulevit bolavému rameni a přehodil tašku z jedné ruky do druhé, přehrne se přes tebe proud lidí jako voda přes kámen v korytu řeky. Víc než pod nohy všichni hledí k obzoru, protože tam se na obloze vypíná znamení: vedle pozvolného kouře, který každý den stoupá z komínu hutí, se teď z proražené střechy těžební věže valí druhý kužel, několikrát tlustší a hustší. Vyplivuje chrchle černého dýmu, jež se po blankytné obloze rozlézájí jako šedá patina.